

régóta nem diftonguson keresztül fejlődnek ki, hanem az *l*-nek már hozzá tapadt ilyen vagy olyan hatása alatt.

S még egy-két szót végül az olyan apróbb kérdésekről, amelyek a bírálatban is csak mellékesen vetődtek föl. A hangfejlődési reciprokumok szerepét, amire Békó figyelmeztet [517], magam is sokra becsülöm: említett munkámban pl. az *l* betoldását csak kiesésével, a hiátus kitöltését csak keletkezésével legszorosabb egységben láttam vizsgálhatónak. — A *tik*, a *lapis* és a *sítét* [510], ami a tendenciák felfedezésének első hevében valóban nem kellő megokolással vonódott nálam egybe, mostani munkámban már jóval óvatosabban kapcsolódik egymáshoz. — Sok részletet említhetnék még, de talán ez is eléggé mutatja: milyen helytállók s mennyire fontosak lehetnek egy alapos bírálatnak még apróbb megjegyzései is; s mennyire megfogadhatók anélkül, hogy az eredeti koncepciót felborítanák, vagy akár csak erősebben még is ingatnák.

Végsőnek a szóeleji mássalhangzótorlódás meghonosodásának történetére térnék még vissza. Békó arra figyelmeztet, hogy ebben része lehetett a tömegével beáramló ilyen típusú idegen szavaknak is [518]. Persze, hogy volt részük. Én csak azt kívántam bírált munkámban, meg másutt is (NyK. LIV, 27, 34) hangsúlyozni, hogy ez a beáramlás nem volt minden belső előzmény nélkül; s arra figyelmeztetni, hogy a torlódásos kezdetű szavak tömegesebb beáramlása egymagában aligha lett volna elég a korábban igen erős feloldási törekvés megtörésére; de nem is kellett ezt egyedül végeznie, hiszen megkezdték ennek bomlasztását más, ennél sokkal belsőbb és szervesebb erők is.

*

Békónak szép és alapos bírálatából látszólag talán keveset fogadtam meg. De hát nem beszéltem arról, amivel egyetérték benne; s egyébként is: a bírálónak sokszor nem is az a törekvése, hogy az eredeti tétel helyére egyenest az övé kerüljön. A jó ellenvetés akkor is célt ér, ha itt-ott nem fogadják is el, mert rámutat arra: hol vannak még rések és hézagok a kezdeményben, hol hagynak még kétséget a magyarázatok, mit kell még jobban megokolni vagy bővebben megvizsgálni. A jó ellenvetés további munkára ösztönöz; s a munka az egyetlen, amely az igazsághoz közelebb visz, még ha olykor kerülőkön vagy éppen tévutakon át is.

Deme László

KOZOCSA SÁNDOR: A MAGYAR IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA 1953.
BP. MŰVELT NÉP KÖNYVKIADÓ 1954. 207 l.

Kozocsa Sándor 1932 óta évenként állítja össze a magyar irodalom bibliográfiáját. Ez a szorgalmas tevékenység, melyre eddig nem túlságosan gyakran figyeltek fel, komoly hasznót jelent a magyar irodalom művelői — írók, irodalomtörténészek, kritikusok — számára. Egy év szépirodalmi kritikái, irodalomtörténeti termésének szakszerű feltárása szinte teljes képet ad kultúránk e fontos szektorának helyzetéről, fejlődéséről. A Kozocsa-féle irodalmi bibliográfiák tehát dokumentum jellegűek és nem utolsó sorban azért jelentősek, mert szinte ajándékképpen adják napjaink kritikusai és a jövő irodalomtörténészei számára a nyersanyagot korunk irodalmi, kritikai és

irodalomtörténeti munkásságának megismeréséhez. Kozocsa ez irányú bibliográfiai tevékenysége sajnos ma még nem talált követőkre, pedig egy ismeretág évi termésének rendszeres feltárása a tudományág művelői és a tudománytörténet kutatói számára egyaránt szinte nélkülözhetetlen segédeszközöt jelent. A múltbeli kezdeményezések sajnos elakadtak.

Akarva-akaratlanul — de úgy hiszem inkább akaratlanul — túlságos merevséggel érvényesült az az elv, hogy az évi irodalmi termés számontartása a szakbeosztású, az irodalmi termékek azonosítását elősegítő nemzeti bibliográfia és folyóiratrepertorium feladata; a tudományos kutatás segédeszközét jelentő szakbibliográfia pedig természeténél fogva retrospektív, összefoglaló bibliográfia.

Ennek az elvnek alkalmazásába bele is lehetne nyugodni, ha retrospektív, összefoglaló szakbibliográfiai irodalmunk kellő mértékben gazdagodna megfelelő színvonalú összeállításokkal. A régi kezdeményezések azonban e téren is nagyrészt elakadtak. Túlságosan szerények lennének, ha Borzsák István kitűnő klasszika-filológiai, anner—Jakabffi archeológiai, Genthon István regisztráló jellegű művészettörténeti bibliográfiája, a magyar történeti bibliográfia meglévő kötetei minden igényünket kielégítené.

Annál öröndetesebb, hogy magyar irodalomkutatásunk igényeit ki tudjuk elégíteni.

A kérdés azonban, amelyet Kozocsa Sándor évi bibliográfiájával kapcsolatban fel kell vetnünk az, hogy vajon valóban kielégíti-e ez a könyvészet a vele szemben támasztott igényeket?

Már maga a tény, hogy a bibliográfia egy év termését összefoglaló könyvészet, arra mutat, hogy igényeink kielégítéséről eleve le kell mondanunk. Az ismertetett műveket azon belül, hogy valamennyien a magyar irodalom termékei, vagy a magyar irodalommal foglalkoznak, egyedül az kapcsolja össze, hogy ugyanazon évben jelentek meg. A fejlődést, a történelmi szempont semmibevevését jelentené e kapcsolat fontosságát lebecsülni. Az évi termést összefoglaló szakbibliográfiának megvan a maga kétségtelen fontossága, de ha arra gondolunk, hogy egy-egy kérdés irodalmának összefoglaló bibliográfiáját sok esetben még mindig mint aránylag legújabb összeállítás Pintér Jenő „Magyar irodalomtörténete” tartalmazza, vagy ha arra gondolunk, hogy Gulyás Pálnak, Szinnyi: Magyar írók élete c. műve mellett ma is nélkülözhetetlen bio-bibliográfiája a D betűnél abbamaradt, úgy kétségtelenül éreznünk kell az összefoglaló jellegű; hosszabb periódust felölelő irodalmi szakbibliográfia hiányát.

Ma abban a mozaikban, melynek összeállítása feltétlenül szükséges ahhoz, hogy egy íróra vonatkozó, vagy egy irodalomelméleti, irodalomtörténeti kérdésre vonatkozó bibliográfiát összeállítsunk, Kozocsa évi bibliográfiái kétségtelenül fontos kövek szerepét töltik be. Ha rendelkezniénk hosszabb periódust felölelő szakbibliográfiával, ez a bibelődés megtakarítható volna és ez kétségtelenül hozzájárulna irodalom és irodalomtörténet oktatásunk színvonalának emeléséhez.

Ez a mozaikkő-jelleg korlátozza Kozocsa Sándor bibliográfiájának használhatóságát. A felszabadulásunk óta eltelt tíz esztendő termését összefoglaló bibliográfia legalább részben pótolhatná ezt a hiányt.

A bibliográfia használhatóságát az anyag teljes és pontos feltárása mellett annak beosztása, tagolása biztosítja. A bibliográfiakészítési munkának ez a része emeli a regisztráló munkát rendszerező, tudományos tevékenységgé.

A bibliográfia beosztását nem csupán a feldolgozott anyag természete, hanem az olvasók, ill. a bibliográfia felhasználóinak igényei szabják meg. Kozocsa Sándor bibliográfiájának beosztása nyilván a könnyebb áttekintésszerzés megkönnyítése céljából négy részre tagolódik. Az első, általános rész az irodalomelméleti és átfogóbb, nem egy íróra, vagy műre korlátozódó kritikai irodalmat dolgozza fel. A második rész a gyűjteményeket és az azokra vonatkozó irodalmat regisztrálja. A legterjedelmesebb harmadik fejezet egyes írók műveit és a rájuk vonatkozó irodalmat dolgozza fel az írók betűrendjében. Utolsó fejezete az irodalmi zeneművek évi bibliográfiája.

Az évi termést összefogó bibliográfiával szemben, ha azt kiegészíti — mint jelen esetben is — a gondos névmutató és az általános rész tárgymutatója, nagyobb igényeket nem is lehet támasztani. A regisztrálás teljességre törekszik és ezt a célt sikerült elérnie az önmagának megszabott határok között. Ezt a feldolgozott hírlapok és folyóiratok nagy száma is bizonyítja.

Ezek a határok azonban éppen a tudományos kutatás, a magyar irodalom művelésének számontartása szempontjából meglehetősen szűkreszabottak. Ha a magyar irodalom termékeinek, az irodalomelméleti, kritikai és irodalomtörténeti munkálatoknak regisztrálását csupán a magyar nyelven, Magyarországon megjelent könyvekre és folyóiratokra korlátozza egy bibliográfia, mint ahogy ezt Kozocsa bibliográfiája általában teszi, úgy az teljessé nehezen válik.

A Szovjetunióban és a szomszédos népi demokráciákban élő magyarság irodalmi termésének együttes nyilvántartása olyan feladat, melyet helyettünk senki sem fog elvégezni. A népi demokráciákban élő magyarságnak van könyvkiadása, vannak folyóiratai, irodalmi alkotások születnek, elveket, eszméket, tényeket tisztázó vitákat folytatnak. A regisztrálás tehát elvégzendő feladat és a magyar irodalom évi bibliográfiájában ennek a számbavételnek meg kellene történnie. Ma, az ennek előfeltételét jelentő együttműködésre, minden lehetőség adva van. Mementóként áll előttünk a tény, hogy a múltban kisebbségi sorban élő elnyomott magyarság irodalmi termésének feltárása éppen ilyen együttes regisztrálás hiányában nehézségekbe ütközött. Nem sokat segít a nehézségen, hogy György Lajos jóvoltából az erdélyi magyar irodalom töredékes bibliográfiája — bár nehezen hozzáférhető — rendelkezésünkre áll.

A magyar irodalom idegennyelvű bibliográfiájának gondozása is hazai feladat lenne. A magyar irodalom és annak problémái iránt külföldön az érdeklődés állandóan fokozódik. A Szovjetunióban, a népi demokratikus államokban, haladó nyugati könyvkiadóknál és folyóiratokban állandóan növekvő számban jelennek meg fordítások, irodalmi problémáinkat, fejlődésünket figyelemmel kísérő tanulmányok. Ezeknek csak töredékét dolgozza fel Kozocsa bibliográfiája. Ennek az irodalomnak évi regisztrálása annál fontosabb feladat, mert előbb-utóbb — és inkább előbb, mint utóbb — le kell raknunk a magyar irodalom idegen nyelvű bibliográfiájának alapjait is. Apponyi Sándor, Kertbeny, Kont Ignác, Gragger Róbert töredékes, bár sok esetben igen értékes kezdeményezéseit teljes egészéig kifejleszteni nem csekély jelentőségű feladat, melynek megoldását sokban megkönnyítené a magyar irodalom idegen nyelvű bibliográfiájának évi összeállítása, amely végeredményben nem választható el a magyar irodalom bibliográfiájától.

Az évi regisztráló bibliográfiával szemben, mely így önmagát időbeli, térbeli és nyelvi határok közé szorítja nem is támaszthatók azok az igények, amelyeket ma már joggal támasztunk a tudományos szakbibliográfiával

szemben. Az anyag bibliográfiai feldolgozásától, rendszerezésétől ma már joggal várjuk el, hogy rendszeres, kritikai útmutatást adjon az ismeretág napról-napra növekvő irodalmában. Kosáry Domokos történeti bibliográfiájának két kötete jól sikerült kísérlet ennek megvalósítására. A bibliográfiai munka mindinkább a tudományág sajátos problémáinak megfelelően a regisztrálás helyett, tudományosan rendszerező, feltáró tevékenységgé válik. Ennek a követelménynek egy évi bibliográfia nehezen tud megfelelni. Kozocsa Sándor eddigi bibliográfiai tevékenysége azonban reményt nyújt ahhoz, hogy előbb-utóbb mégiscsak napvilágot lát a magyar irodalom összefoglaló, kritikai bibliográfiai feldolgozása.

Addig is, míg ez valóra válik, a hiányt legalább részben pótlendő nem ártott volna, ha a bibliográfia általános részéhez készített betűrendes mutatóhoz, egy rendszerező, probléma-csoportosító mutató is járulna. Ez esetben világosabban, szembeötlőbben rajzolódna ki irodalmi életünknek képe.

Mint ahogy a bibliográfia mozaikkő-jellegű, ugyanúgy a feltárt anyag is összefüggéseitől meglehetősen megfosztva tükrözi hazánk irodalmának és irodalomelméleti munkásságának képét.

Néhány jellemző tény, fejlődésünk néhány karakterisztikus jele így is szinte számszerű bizonyítékot kap a bibliográfia révén. Mutatja a bibliográfia például azt, hogy haladó hagyományaink valóban élők. A bibliográfia feltárja, hogy 1953-ban többek között Janus Pannonius, Bulassi Bálint, Zrinyi, Tótfalusi Kis Miklós, Bessenyei, Bacsányi, Csokonai, Vörösmarty, Katona József, Kölcsey, Petőfi, Arany, Szigligeti, Jókai, Mikszáth, Tömörkény, Ady, Móricz Zsigmond, József Attila művei jelentek meg új kiadásban. Ezek közül a kiadások közül kiemelkedő jelentőségűek a nagy filológiai apparátussal készülő kritikai kiadások mint pl. Arany János, Bacsányi János, Móricz Zsigmond, József Attila összes műveinek kiadásai.

Petőfi műveinek négy kiadását regisztrálja a bibliográfia. 81 Petőfivel foglalkozó cikket és tanulmányt sorol fel, köztük Illyés Gyula Petőfi könyvének új, 3-ik kiadását. A Móricz Zsigmond-irodalom számszerűleg is kiugró. Móricznak 19 műve jelent meg az év folyamán. Két bibliográfia tárja fel írói munkásságát, egy könyv — a Móricz Virágé — és 85 cikk és könyvismertetés foglalkozott irodalmunk e nagy alakjával. Csokonai születésének 180-ik évfordulója alkalmából válogatott versei és az „Özvegy Karnyóné” jelentek meg. 45 cikk foglalkozott az év folyamán Csokonaival. Eötvös József-ről Sótér István két könyve, Mikszáthról Király István könyve és a könyv kapcsán és egyéb alkalmából mintegy 20 cikk jelent meg. Arany János összes műveinek két újabb kötete mellett, válogatott műveinek négy kötete, népdalgyűjteménye és a Toldi trilógia jelent meg 1953 folyamán. 38 Arany Jánossal foglalkozó cikket tart nyilván a bibliográfia. Vörösmartyval 15 cikk foglalkozik.

Ady Endre összes verseinek 13-ik kiadása mellett 1953-ban mintegy 22 cikket sorol fel a bibliográfia. József Attila legelőbb hagyományaink közé tartozik. Összes és válogatott művei mellett fordításai, idegen nyelven megjelent művei, Fövény Lászlóné életrajza, József Jolán regénye és mintegy 20 cikk és könyvismertetés szerepel a bibliográfiában.

A rendszerező összeállítás hiánya nehezzé teszi annak megállapítását, hogy a mai magyar irodalom hány terméke, hány új regény, elbeszélés-gyűjtemény, verskötet jelent meg az év folyamán. A termés bő volt, erről a bibliográfia terjedelmes harmadik része tanúskodik.

Bizonyítja a bibliográfia azt a közismert tényt is, hogy kritikai irodalmunk még nem eléggé fejlett. Amilyen örvendetes az irodalmi termés mennyiségének állandó növekedése, minőségének folytonos javulása, olyan elgondolkoztató e termés visszahangjának gyengesége. Nemcsak a kritikai folyóirat hiányát érezzük; a bibliográfia világosan megmutatja, hogy irodalmi, irodalomtörténeti és általában elméleti folyóirataink kritikai rovatai nem törekednek teljességre, s szinte ötletszerűen közölnek könyvismertetések. Néhány kiragadott példa ez állítás bizonyítására: Szauder József Bessenyei könyvét a megjelenés évében mindössze a „Könyvtáros” a „Tanácsok Lapja” és a békéscsabai napilap, a „Viharsarok Népe” ismertette. Tamási Áron önéletrajzi regényét a „Bölcső és bagoly”-t a „Béke és Szabadság” és a szekszárdi napilap, a „Tolnai Napló” ismertette. Tamásinak ez évben megjelent másik műve a „Hazai Tükör” még rosszabbul járt. Erről csupán az „Esti Budapest” emlékezett meg. Hegedűs Géza regénye „A fekete ember históriája” csak az „Irodalmi Újság”-ban kapott kritikát. A Hunyady Sándor elbeszéléseiből összeállított kötetet („Havasi legelőn”), melyhez Bóka László írt bevezető tanulmányt, csupán a „Magyar Nemzet” és az „Irodalmi Újság” méltatta. Feltűnő jelenség, hogy a példaként említett könyvek közül csupán Szamler könyvéről közölt ismertetést, a jelentősebb irodalmi alkotásoknál indokoltan teljességre törekvő „Könyvtáros”. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárosok figyelmét nem hívták fel a művekre, azok érényeire és hibáira, így azoknak az olvasókhöz való eljuttatását a spontaneitásra bízták.

E néhány valóban kiragadott könyv visszhangjának sorsa — a könyveket szándékosan nem az év utolsó hónapjaiban megjelent könyvek közül választottam ki — mindenesetre arra figyelmeztet, hogy szélesebbkörű, felkészültebb kritikai tevékenységre van szükség.

Kozocsa Sándor bibliográfiája mindenesetre megbízható alapot nyújt irodalmi életünk részletes elemzésére. Ez könyvének egyik legnagyobb érdeme. Későbbi, de már nehezen halasztható feladat ennek az elemzésnek teljes elvégzéséhez a rendszerező, az irodalomkutatás határterületeire is kiterjedő könyvészeti segédeszköz megalkotása.

Szentmihályi János